

УДК 37.035.6:811.161.2

Л 14

Світлана ЛАГДАН

АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

Стаття присвячена розгляду позитивних чинників формування мовної особистості сучасного студента з аксіологічних позицій. Закцентовано увагу на ролі позааудиторних заходів, їх значенні у вихованні національної свідомості, подано опис мовних заходів, які проводяться у вищому навчальному закладі технічного профілю.

Ключові слова: *мовна особистість, мовне виховання, національна свідомість, мовні заходи, культура мови.*

Постановка проблеми. Становлення України як молодої держави передбачає комплексну розбудову не лише економічного, а й інтелектуального та духовного потенціалу. У формуванні останнього найбільш суттєвим компонентом є мова – визначальний чинник існування і збереження національної ідентичності. Відчуження українців від їх національної мови через тривалу експансію, загалом російську, спричинило складну мовну ситуацію, мовну й культурну асиміляцію значної частини громадян, послаблення їх національної свідомості, що найбільш відчутно в східних і південних регіонах України. За таких умов важливо виховувати високу мовну свідомість, особливо у молодого покоління – учнів, студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На тому, що саме вивчення рідної мови, її використання, повага до неї сприяють усвідомленню себе представниками нації, допомагають виховувати

людину як особистість, наголошували вчені й педагоги І. Огієнко, О. Потебня, К. Ушинський, В. Сухомлинський. В останні роки до дослідження мовної особистості зверталися такі науковці, як Ю. Караулов, В. Красних, В. Маслова, С. Єрмоленко, Л. Мацько, І. Бех, О. Біляєв, І. Кресіна, А. Богуш, О. Трифонова, О. Кисельова, І. Голубовська, П. Селігей тощо. Проблемі виховання мовної особистості в освітніх закладах, зокрема вищих, присвячені праці В. Загородної, М. Пентилюк, В. Пилипенко, А. Стьопіна, М. Палагути, В. Кульчицького.

Погоджуємося з думкою тих дослідників, які стверджують, що “мовна особистість існує в культурі, відображеній у мові, формах суспільної свідомості, поведінкових стереотипах і нормах, предметах матеріальної культури” [2, 131], тому “виховання мовної особистості не може обійтися без опори на національну мову, на мовні знаки національної культури. Тільки той, хто засвоює мовну культуру в усій її сукупності й багатогранності, здатен стати творцем мовних цінностей” [3, 69]. Цілком очевидно, що мовне виховання має аксіологічне підґрунтя, формувати мовну компетентність потрібно через відповідний дидактичний матеріал і в аудиторній, і в позааудиторній роботі, стимулюючи таким чином творчі прагнення.

Оскільки, як слушно зауважує М. Пентилюк, “генетичну основу української мовної особистості складають українські національно-культурні традиції, мовна свідомість і самосвідомість, соціальні, соціолінгвістичні характеристики мовного колективу” [5, 295], важливо виховувати у студентів не лише повагу до мови, а й через мову повагу до національної культурної спадщини, високі морально-етичні цінності. І це стосується не лише викладачів-філологів і загалом педагогів. “Формування ціннісних світоглядних основ молодих людей, моральних переконань, виховання у підростаючого покоління інтересу до культури й мистецтва, розвиток духовного потенціалу молоді повинні бути усвідомлені політичною і державною елітою суспільства, оскільки його завтра багато в чому визначається тим, які цінності й настанови прищеплені молодому поколінню сьогодні” [8, 87].

Метою нашої статті є з'ясувати роль позааудиторних заходів у формуванні мовної особистості сучасного студента, виявити їх аксіологічну основу, проаналізувати різнорівневий дидактичний матеріал.

Одним із потужних факторів впливу на національну свідомість студента й виховання його як мовної особистості є проведення позааудиторних заходів конкурсного, популярного, урочистого, пропагандистського характеру. Так, дослідники В. Пилипенко й А. Стьопін стверджують, що “форми позааудиторної роботи допомагають на конкретному культурно-історичному матеріалі переконливо показати студентам не тільки досягнення українського народу, а й те, що українська ментальність стала тим історичним здобутком та якістю нації, що забезпечили їй виживання в найтяжчих умовах бездержавності, а її домінантами є стійкість, мужність, непокірність, наполегливість у досягненні мети, сподівання на краще” [6, 287 – 288].

Мовними заходами в Дніпропетровському національному університеті залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна є конкурси, олімпіади, вікторини, конференції, декади, тижні мови, випуски стінгазет “Студентська мовотворчість” і “Цікаво знати”, консультації з мовних питань для студентів і викладачів тощо. Серед них передусім ініційовані Міністерством освіти і науки України, а також розроблені мовознавчою секцією кафедри українознавства. Так, із кінця 90-х років проводиться олімпіада з української мови, із 2004 року – I тур Всеукраїнської студентської олімпіади. Її завданням є сприяти зацікавленості студентів у поглибленні знань з української мови, утверджувати її пріоритет як державної. Участь в олімпіаді беруть студенти 1 – 4-х курсів, а переможці університетського туру змагання виборювали призові місця у підсумковому турі 2004 та 2010 років.

За всієї традиційності цього заходу щорічно він має новизну, видозмінюються й урізноманітнюються завдання олімпіади – тлумачення понять, переклад, редагування, добір слів певної категорії, власне висловлювання тощо. Продемонструвати багатство словникового запасу допомагають завдання: дібрати фразеологізми

чи пояснити їх значення; розрізнити значення паронімів; дібрати до іншомовних слів українські відповідники тощо. Орфографічну й морфологічну вправність виявляють завдання: знайти у кожному рядку неправильно написане слово та записати правильний варіант, записати числівники словами, виконати тести. Добір стилістично виправданих мовних засобів і форм висловлювання передбачають такі завдання: укласти статтю до тлумачного словника, укласти замітку-привітання до газети у зв'язку з ювілеєм університету, відредагувати словосполуки чи речення, відредагувати документ, перекласти словосполуки з російської мови.

Формувати творчі здібності, вміння образно, логічно й граматично правильно будувати власне висловлювання має на меті написання твору-мініатюри. Виховну мету переслідує і тема твору: *“Учіться – завжди знадобиться”*, *“Що нам буде потрібно завтра: комп'ютер чи книга?”*, *“Заговори, щоб я тебе побачив”*, *“Яка людина, така й мова”*.

Стимулом для подальшого вдосконалення знань і навиків, з'ясування мовних тонкощів є аналізування робіт олімпіади із запрошенням усіх учасників, висвітлення підсумків на дошці оголошень, у багатотиражній університетській газеті *“ДПТ сьогодні”*.

Став традиційним серед студентів і Міжнародний конкурс з української мови імені Петра Яцика, до якого університет долучився 2002 року. Основними завданнями конкурсу є: підняття престижу української мови; підвищення рівня знань; формування почуття патріотизму, потреби особистої причетності до процесів утвердження і розвитку мови. 2003 року за організацію означеного конкурсу кафедра українознавства була відзначена грамотою управління освіти Дніпропетровської облдержадміністрації. Специфікою конкурсу останніх років стало проведення його 9 листопада, у День української писемності та мови, підведення підсумків – на розширеному засіданні кафедри чи урочистому заході за участю всіх конкурсантів, що передбачає нагородження переможців, оголошення правильних відповідей, аналіз допущених помилок і супроводжується виконанням українських пісень, читанням віршів, цитуванням окремих завдань та уривків із творів конкурсантів.

Мовознавча секція творчо підходить до формування завдань, щоб зробити їх цікавими як для учасників конкурсу, так і учасників підсумкових дійств, – це тести з історії української мови, її лексики та фразеології, граматичного ладу, стилістики, переклади технічних текстів, письмові роботи з творчими завданнями, усні висловлювання за обраною темою (*“Цензура на телебаченні – це добре чи погано?”*, *“Успішна людина. Хто вона?”*, *“Я та моя професія”*, *“Чи є потреба в милосерді сьогодні?”*). В усному етапі змагання студенти мали можливість поділитися роздумами про сьогодні і майбутнє України, визначити свої пріоритети, окреслити проблеми, що є нині в житті нашого суспільства.

Серед запропонованих завдань – редагування виразів, що безпосередньо пов’язане не лише із правильністю, а й з чистотою мови, виробленням так званого мовного чуття. Також давалися завдання пояснити значення паронімів, вибрати з-поміж поданих неправильно написані слова, дібрати синоніми, дібрати фразеологічні антоніми.

Часто тематика завдань ґрунтується на життєвих проблемах. Так, досить цікавим виявилось для студентів завдання утворити від поданих слів прислів’я та приказки про родинно-сімейні відносини, виконання якого засвідчило не лише знання фольклору, а й спостережливість, і життєвий досвід, і моральні цінності конкурсантів. Наприклад, складну проблему виховання дітей у сім’ї відображає прислів’я, яке можна утворити зі слів *“так, сяк, батько, мати, дитина, казати, рости, будяк”*, – *“Коли батько каже так, а мати сяк, росте дитина, як будяк”*. У ньому звучить глибоке народне переконання, що у вихованні дитини батько й мати мають бути одностайними, не може один карати, а інший жаліти.

Тему сім’ї порушує і завдання написати твір-мініатюру *“Завдячую тобі, родинно”*. Ці студентські роботи пройняті особливою теплотою. Зворушливо-інтимними, лагідно-проникливими є слова подяки учасників конкурсу батькові, матері, дідусеві, бабусі, братам і сестрам. У творах студенти вказують на неоціненне значення сім’ї для щастя людини, у вихованні особистості, обґрунтовують свої

переконання, що з міцної родини складається міцна нація, діляться найсокровеннішим.

Відзначається масовістю Міжнародний мовно-літературний конкурс учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка, що ініційований Міносвіти з метою вшанування творчої спадщини Кобзаря, виявлення творчо обдарованої молоді, розвитку творчого потенціалу. За умовами I (університетського) етапу, конкурсантам слід написати твір на запропоновану тему та подати, якщо є, власні літературні твори, прозові чи ліричні. Темами творів були обрані: *“Тарас Шевченко у сприйнятті молодого українця”*, *“Минуле і майбутнє України у творчості Т. Шевченка”*, *“Здається – кращого немає нічого в Бога, як Дніпро та наша славная країна”*. Роботи багатьох учасників відзначаються змістовністю, художньою майстерністю. Активно подають студенти на конкурс і свої поетичні й прозові доробки, кращі з яких, а також твори переможців публікуються в університетській газеті “ДПТ сьогодні”.

Переможці університетських змагань конкурсів П. Яцика та Т. Шевченка щорічно беруть участь в обласному, а також фінальному етапах, де виборюють призові місця (II місце у фінальному етапі Міжнародного мовно-літературного конкурсу імені Тараса Шевченка 2013 року, III місце – 2014).

Важливим у формуванні студента як особистості є приклад викладача, зокрема й у ставленні до мови. З метою підняття престижу української мови в університеті був започаткований мовний турнір, який проводився серед студентської молоді і науково-педагогічних працівників.

Символічні дати проведення мовного турніру: стартував він у Міжнародний день рідної мови, 21 лютого, і проводився протягом місяця; підведення підсумків з оголошенням та відзначенням переможців відбувалося 24 травня, у День слов'янської писемності та мови в рамках заходу “Пречиста мово, слово світанкове...”. До Дня української писемності та мови 2008 року кафедра нагороджена грамотою Управління культури міської ради за активну, плідну працю з розвитку традицій української писемності й мови.

Під час проведення мовного турніру учасникам були запропоновані різноманітні завдання, серед яких: переклад термінів, редагування речень та словосполук, підбирання синонімів і фразеологізмів, продовження прислів'їв і приказок, з'ясування значень іншомовних префіксів, встановлення роду іменників, переклад словосполук на позначення часових вимірів, утворення назв мешканців від населених пунктів, відмінювання числівників тощо. Частина завдань носить творчий характер: написання творів-роздумів, підбирання епітетів, формулювання відповідей на загадки-жарти, підготовка тез програми ректора, складання із поданими словами жартівливого вірша-буриме.

Відповідно до запропонованих завдань визначалися переможці (окремо серед студентів і викладачів) у таких номінаціях: гран-прі, за досконале володіння мовою, за володіння термінологією, за краще знання українського фольклору, за продемонстроване багатство словникового запасу, за художню майстерність мовлення. На підсумковому урочистому заході цитувалися краще виконані завдання, цікаві уривки з творів.

Значним сплеском студентської й викладацької творчості характеризуються твори, темами яких у різні роки були: *“ДІТ у моєму житті”* (присвячений ювілеєві університету), *“Дніпропетровськ у моєму житті”*, *“Мій улюблений викладач”*, *“Дітківський фольклор: байки, анекдоти, жарти, курйози, неписані традиції”*. Аналізуючи роботи, стає зрозумілим, що їх автори пишаються рідним вузом, містом. А викладачі за рядками своїх творів постали перед студентами по-новому: романтиками, людьми, закоханими в життя, свою професію, роботу.

Щорічно інформація про проведення мовного турніру висвітлювалася на сторінках газети *“ДІТ сьогодні”*. А про популярність мовного турніру свідчить той факт, що в ньому часто брали участь конкурсанти минулих років.

Вихованню поваги до рідної мови, відображенню її багатого словника, національного колориту, поглибленню знань сприяють також студентські наукові конференції. У рамках традиційного тижня

студентської науки, який проводиться щорічно у квітні, кілька років поспіль працює мовознавча підсекція, темами якої були “Культура мови”, “Багатство лексики та фразеології”, “Українська фразеологія”, “Власні найменування людей”, “Семантика імен та відособових прізвищ”, “Особливості українського прізвище творення”. Відповідно до тематики були підготовлені виставки літератури, вікторини, ребуси. Наприклад, неабияке зацікавлення викликало з’ясування походження та значення прізвищ усіх учасників.

Висновки. Механізми виховання мовної свідомості можуть бути різноманітні, проте вони не повинні бути обтяжливими, щоб не викликати зворотний ефект. Варто уникати примусу й маніпуляцій свідомістю, а у виховному процесі “дотримуватися трьох основних методичних засад: ненав’язливості, безперервності й комплексності” [7, 72]. Учасникам виховного процесу – учителям, викладачам – добре відомо, що проведення позааудиторних заходів, зокрема мовознавчого характеру, у технічному ВНЗ, – справа надзвичайно клопітка, що потребує значних затрат часу, енергії, розумового й фізичного потенціалу. Але вона винагороджується зміною ставлення до мови, не залишає учасників байдужими до проблем її поширення й розвитку, змушує задуматися над її цінністю й суспільним значенням.

Література

1. Голубовська І.О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен / І.О. Голубовська. – Режим доступу: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Studia_Linguistica_1/025_033.pdf.
2. Загороднова В.Ф. Навчання і виховання національно свідомої особистості з аксіологічних позицій / В.Ф. Загороднова // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету: Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 1. – С. 128 – 135.
3. Кульчицький В.Й. Проблема рідномовної компетенції в структурі духовно-практичної діяльності особистості / В.Й. Кульчицький // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2011. – № 59. – С. 68 – 71.
4. Палагута М.І. Роль української мови у відродженні національної культури у студентів технічних закладів навчання / М.І. Палагута // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – 2005. – Т. ІХ. – С. 335 – 338.

5. Пентилюк М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки / М. Пентилюк // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – 2014. – Ч. 2. – С. 290 – 297.

6. Пилипенко В.Ю. Мовне виховання особистості у вищій школі в багатонаціональному регіоні : питання політики та практики / В.Ю. Пилипенко, А.О. Стьопін // Збірник наукових праць Національного науково-дослідного інституту українознавства та всесвітньої історії. – 2005. – Т. ІХ. – С. 282 – 288.

7. Селігей П.О. Мовна свідомість : структура, типологія, виховання / П.О. Селігей // НАН України, Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2012. – 218 с.

8. Ярина Е.В. Ценности и ценностные ориентации молодежи как фактор развития ее потенциала / Е.В. Ярина // Людина і світова глобалізація : перспективи та межі розвитку : тези Міжнародної наукової конференції. – Дніпропетровськ : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2012. – С. 86 – 87.

Лагдан Светлана. Аксиологические аспекты формирования языковой личности современного студента. Стаття посвящена рассмотрению положительных факторов формирования языковой личности современного студента из аксиологических позиций. Акцентируется внимание на роли внеаудиторных мероприятий, их значении в воспитании национального сознания, приведено описание языковых мероприятий, проводимых в высшем учебном заведении технического профиля.

Ключевые слова: языковая личность, языковое воспитание, национальное сознание, языковые мероприятия, культура речи.

Lahdan Svitlana. The axiological aspects of linguistic identity formation of modern student. The article considers the positive factors in the linguistic identity formation of modern student from axiological positions. It is emphasize the role of extracurricular activities, their role in the language personal development of national consciousness, given a description of the language activities which is carried out in educational institution of technical direction.

Keywords: linguistic identity, language personal development, national consciousness, language activities, speech culture.